

**Tomori Pál
Főiskola**

**TUDOMÁNYOS
MOZAIK
14. kötet**

2018

ISSN 2063-1227

ISBN 978-615-80727-2-4

Kiadó: Tomori Pál Főiskola

Felelős vezető: Dr. Meszlényi Rózsa

Tomori Pál Főiskola

TUDOMÁNYOS MOZAIK

14. kötet

*Regionális folyamatok a változó
világban és Magyarországon*

*Tanulmánykötet Enyedi György
professzor emlékére*

Budapest, 2018

Szerkesztette:

Dr. Fata Ildikó

Dr. Gajzágó Éva Judit

Dr. Schuchmann Júlia

Lektorálta:

Dr. Pál Monika Éva

ENYEDI GYÖRGY ÉS AZ EURÓPAI REGIONÁLIS FEJLŐDÉS TÉRBELI TÁRSADALMI PROBLÉMÁI¹

Prof. Dr. Szirmai Viktória

(az MTA Doktora, kutatóprofesszor, MTA TK Szociológiai Intézet,
Kodolányi János Főiskola, tanszékvezető, egyetemi tanár)

A tanulmány fő célja Enyedi György munkássága szerint a magyar, illetve a kelet- és a közép-európai regionális fejlődés főbb trendjeinek jelzése, a fejlett nyugat-európai regionális fejlődéshez való viszony elemzése, a fontosabb hasonlóságok és a különbségek bemutatása a szocialista regionális fejlődéssel kapcsolatos vitakérdés általános keretein belül. A tények szerint az 1990-es évek rendszerváltó folyamatai különösképpen felerősítették a közeledés trendjeit. Miközben újabb különbségek is létrejöttek: egyrészt azért, mert a nyugati regionális modellek nem maradtak változatlanok, a keleti modellek közeledési folyamatai során számos új globális eredetű térbeli társadalmi trend tűnt fel. Másrészt pedig főképp azért, mert az utóbbi évtizedekben a kelet- és a közép-európai és a magyar regionális terek fejlődése lelassult a társadalmi problémák éleződése, a gazdasági nehézségek miatt.

Kulcsszavak: szocialista urbanizáció, globális urbanizáció, európai regionális fejlődés

1. Egy személyes hangvételű prológus

Nagyon sokat tanultam Enyedi György professzortól, aki a mentorom, a szerzőtársam és a barátom is volt. Az ő hatására elemzem a világot a korábbi szakmai éveimhez képest komplexebben: a társadalmi összefüggések mellett figyelek és érdeklődöm a regionális területi problémák, azok európai kontextusai iránt is. Másképp látom például a tér és a társadalom kapcsolatát, amely a geográfiában, a városszociológiában is mind a mai napig vitatott téma. Ezt az is bizonyítja, hogy egy friss, geográfiai tematikájú akadémiai doktori értekezésnek ez az egyik centrális problematikája ².

A Professzorral egy szakmai vita keretében találkoztunk először, az 1980-as évek elején. A beszélgetés fő témája keretében szó esett a lakóhelyi tér társadalmi jelentőségéről. A vita során az ő véleménye az volt, hogy a lakóhely a társadalmi magatartás legfontosabb változója, én viszont úgy gondoltam, hogy a társadalmi strukturális helyzet fontosabb meghatározó tényező.

¹ A tanulmány alapja egy plenáris előadás, amely a „Regionális folyamatok a változó világban és Magyarországon. Enyedi György emlékkonferencia” című konferencián hangzott el a Tomori Pál Főiskola szervezésében 2017. szeptember 8-án.

² Faragó László: „Téri lét. Társadalomtér-elméleti alapvetések” című akadémiai doktori értekezése. 2016. Kézirat.

Akkoriban már nemzetközi szinten is széleskörű szakmai viták voltak a kérdésben. A városszociológiai szakirodalomban az 1960-as évektől kezdve egyre inkább kétségbe vonták a humán ökológia elveit, vagyis azt a fajta térfelfogást, amely a (városi) társadalmi jelenségek értelmezésében a fizikai térszerkezetekből, az ún. ökológiai struktúrákból indult ki, miközben a városi jelenségeket a társadalmi-foglalkozási rétegződéssel magyarázták, vagyis a tér társadalmi jellegét emelték ki (Gans 1962; Castells 1972). Legújabbán Saskia Sassen fogalmazta meg a klasszikus városszociológiai iskolák megújulásának a szükségszerűségét, mivel a klasszikus humán ökológiai szemlélet által képviselt tér és társadalom felfogás alapján már nem lehet értelmezni a mai, legújabb, globális városi folyamatokat (Sassen 2007). A klasszikus városszociológiai elméletek az urbanizáció korábbi szakaszait, az azokat indukáló gazdasági folyamatokat, a jelenkori globális kapitalizmus egy megelőző szakaszát írták le, azt értelmezték.

A fenti szociológiai álláspontok azonban nem teljesen negligálták a tér hagyományosabb, ha tetszik ökológiai felfogását, sokan, köztük szociológusok is ma is azt képviselik: az empirikus vizsgálatok jól használható módszeréről lévén szó. Ezzel együtt egyre többen vannak olyanok is, akik mindkét módszerben meglátják a lehetőségeket, akik nem foglalnak el a kérdésben szélsőséges véleményeket. Ezt tettük mi is: az évek alatt, a közös munkáink során közeledett Enyedi György és az én véleményem, mind a ketten, a korábbinál sokkal komplexebben, egymásra gyakorolt hatásaik, kölcsönösségük alapján elemeztük a tér és a társadalom viszonyát. Hogy a felfogásbeli közeledésben volt-e szerepem vagy sem, valójában nem fontos. Ami fontos, hogy Enyedi György – bár közgazdász és geográfus volt, de – első helyet foglalt el azon közgazdászok és geográfusok között, akik erős társadalmi szemlélettel rendelkeztek, akik a teret társadalmi egységként fogták fel, s akik mindig tudták, a területi folyamatok egyben társadalmi folyamatok is.

Alapvetően egy véletlen hozta, hogy közösen kezdtünk dolgozni, hogy tanulhattam tőle. 1988-ban jelent meg a Gyorsuló idő sorozatban a „Csinált” városok” című könyvem (Szirmai 1988). Akkoriban még nem szerveztem könyvbemutatókat, ezért néhány közeli kollégának postán küldtem el egy-egy példányt. A Professzor azonban abban az időben nem volt Magyarországon, egy Los Angeles-i egyetemen tanított, egy teljes éven keresztül. Én pedig bizonytalan voltam abban, hogy mit tegyek a könyvvel, elküldjem, vagy ne küldjem el neki. Végül is (szerencsére) a postára adás mellett döntöttem. Nemsokára egy levelet kaptam tőle. (Sajnos nem tettem el, néha az ember nem tudja, milyen levelek az igazán fontosak az életben, köztük a szakmai karrier történetében is.) Ebben a levélben megírta, hogy tetszett neki a könyvem, és kért, hogy legyek társszerzője egy Budapestről szóló angol nyelvű könyvnek, amelynek a megírására akkor kapott ott egy kiadói felkérést. Ez a könyv el is készült, meg is jelent (Enyedi – Szirmai 1992). Ezt a könyvet még számos közös munka, közös publikációk sora és a két család közötti barátság is követte.

Mindig megtisztelt azzal, hogy a fontosabb szakmai eseményeimre eljött, és bemutatta az akkor megjelenő vagy új könyvemet, vagy az általam szerkesztett köteteket. (Ilyen volt „A környezeti érdekek Magyarországon” (Szirmai 1999), de ilyen

volt „*A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői*” című kötet (Szirmai 2009), vagy a „*Közép-Dunántúl*” kötete (Szirmai 2012.) Az „*Urban Sprawl in Europe*” című, általam szerkesztett kötet számára (Szirmai 2011) egy tanulmányt is készített (Enyedi 2011: 45-63), sőt a kötetet bemutató budapesti konferencián – 2011. november 18-án – egy előadást is tartott a globális urbanizáció fő szakaszairól.

Utoljára a „*Városi világ*” című könyvének (Enyedi 2012) akadémiai bemutatóján találkoztam vele: 2012. július 5-én. Előtte még telefonon beszélünk. Akkor már nagyon beteg volt, ezért is tartott attól, hogy nem fogja tudni végigcsinálni, ahogy mondta: az utolsó könyvének a bemutatóját. Én ezt nem akartam, nem tudtam elfogadni. A beszélgetés során végül is abban maradtunk, jó, több könyvet már valószínűleg nem ír, hiszen ez egy összefoglalója az eddigi tudásának (ő legalábbis ezt állította), de azért tanulmányok még lesznek. Ezt az ígéretét sajnos nem tartotta be, a sikeres könyvbemutató után nem sokára végleg elment, orvosi értelemben, mert beteg volt, spirituálisan pedig valószínűleg elfáradt már, de az is lehet, hogy úgy látta, hogy már mindent átadott nekünk. És hogy ideje, hogy felnőjünk mi is, a következő, ha nem is olyan nagy generáció, mint az övé volt, de képzett nemzedék, olyan, akiknek tagjai immár maguk is a fiatalok mentorai lehetnek.

Bárhogy is volt, nem hagyott elvarratlan szálakat. Ebben a könyvben, amit utolsó művének nevezett (s amit, a rá jellemző humorral, nem hattyúdálnak titulált, mert „a hattyúnak szerfölött ronda a hangja”) városföldrajzi-urbanisztikai tanulmányait foglalta össze. Az érdeklődő olvasó, beleértve ebbe a szakembereket, az egyetemistákat, a doktoranduszokat, nem csupán képet kapnak szinte minden fontos, várossal összefüggő kérdésben, hanem egy elképesztő, hatalmas tudásmennyiséggel is találkozhatnak, egy nemzetközileg is kiemelkedő, itthon és külföldön is méltán szeretett és tisztelt tudós könyvéből.

Ezt a szeretetet és tiszteletet láttam és éreztem Párizsban is, ahol 2012. november 21-én a francia barátai, régi kollégái a Párizs8 egyetemen, a geográfiai tanszék szervezésében egy rá emlékező találkozót szerveztek. Nagyon sokan eljöttek, és sokan beszéltek róla, köztük olyan barátai, akikkel éveken keresztül együtt dolgozott. Engem arra kértek, hogy vezessem be az emlékező délutánt és beszéljek arról, milyen hatással volt Enyedi György a munkáimra, és mutassam be a legutolsó könyvét. Ezt meg is tettem. Ott is elmondtam, ahogy azt most itt is, ez a könyv egyértelműen arra törekszik, hogy összefoglaljon mindent, amit szerzője eddig olvasott, látott, kutatott, és hogy adjon egy általános, egy átfogó képet a „városi világról”. Amely ugyan sokrétű, és amely történetileg igencsak változó, de amely a nagy folyamatai alapján is leírható.

2. A magyar és az európai regionális folyamatok

Enyedi György műveinek központi törekvése az európai regionális, illetve urbanizációs folyamatokhoz való magyar felzárkózás, az integráció, a konvergencia jelenségeinek elemzése és bizonyítása. Ezt látni a „Regionális folyamatok

Magyarországon” című műve esetében is (Enyedi 1996).³ Ebben a művében három lényeges kérdést elemez: egyrészt azt, hogy az 1990-es évek rendszerváltó folyamatai hogyan módosították az ország településrendszerét, a társadalmi- gazdasági-területi egyenlőtlenségeket? Másrészt azt, hogy kialakulóban van-e egy új településrendszer, a gazdaság és a társadalom új területi szerkezete? És végül azt, hogy az új területi szerkezetnek milyen a viszonya az európai rendszerekhez?

A kérdéssort egy átfogó tematikába rendezte: a hazai regionális folyamatok szocialista jellegének a tisztázása érdekében azt a kérdést fogalmazta meg, hogy „Volt-e szocialista regionális fejlődés?” (11), vagy ahogy máshol, másképp fejezte ki: volt-e szocialista urbanizáció? Szerinte a kérdésre azért is nehéz a válasz, mert a kapitalista és a szocialista jellemzők különböznek egymástól, miközben a regionális fejlődés és az urbanizáció hasonlóságokat mutatnak (lásd uo. 11.) A „Városi világ” című monográfiájában azt is megtaláljuk, hogy miért tartotta szükségesnek ennek a kérdésnek a vizsgálatát: „Hogy volt-e szocialista urbanizáció? Ez nem csupán történelmi érdekesség. A kérdésre a válasz az európai kontinens városrendszerének integrációs lehetőségeiről is tájékoztat” (Enyedi 2012: 147).

A válasz azonban nem volt egyszerű, amit az is bizonyít, hogy a szocialista regionális és urbanizációs modellek természetéről, pontosabban a kelet- és közép-európai és a nyugat-európai modell viszonyáról máig el nem dőlt tudományos viták bontakoztak ki. Ennek két markáns álláspontját Enyedi György és Szelényi Iván nézetei képviselik a legtisztábban. Szelényi állítása szerint „a kelet-európai szocialista városfejlődés különbözik a hasonló gazdasági fejlettségi szinten lévő nyugat-európai országok városfejlődésétől” (Szelényi 1996: 286). Ezzel szemben Enyedi szerint „a szocialista urbanizáció (pontosabban a kelet- és közép-európai országok urbanizációja) nem képez új globális urbanizációs modellt, inkább arról van szó, hogy városfejlődés globális szakaszai a kelet- és közép-európai szocialista országokban követő jelleggel megismétlődnek, mégpedig a késleltetett gazdasági és városfejlődési modernizáció, illetve a szocialista politikai rendszer mechanizmusai okán” (Enyedi 1996: 102). A regionális trendek kapcsán hasonlóképpen fogalmaz akkor, amikor rámutat, hogy a szocialista országokban kialakult regionális szerkezet és urbanizációs típus nem önálló modell, a magyar regionális fejlődés az általános európai fejlődés egyik változata, a különbség oka a megkésetttség és a szocialista politikai rendszer sajátosságai.

3. Felzárkózás vagy leszakadás az európai regionális trendekhez

Szerintem ma már a kérdés nemcsak az, hogy volt-e szocialista urbanizáció, hanem, hogy vannak-e máig érzékelhető hatásai a szocialista urbanizációnak? Jóllehet nyilvánvalóak azok a tények, amelyek szerint a szocialista országok urbanizációs folyamatai már az 1970-es évektől egyre több hasonlóságot mutattak a nyugat-európai folyamatokkal (Enyedi 1996: 147). Miközben a két rendszer, a

³ Az emlékkonferencia szervezőinek a kérése alapján ez a könyv szerepelt központi tematikaként.

kapitalizmus és a szocialista, kommunista rezsim alapvető politikai, gazdasági viszonyai lényegileg különböztek egymástól. A hasonlóság trendjei még erőteljesebben érzékelhetőek, amióta Kelet-Közép-Európa városfejlődése már a globalizált urbanizáció folyamatai alapján is szerveződik. A globális területi világtrend azonban nem egyszerre épül ki, a globális hatások differenciáltan érik el a kelet- és a közép-európai városokat, egymás mellett, egyidőben is érvényesülhetnek a különböző urbanizációs ciklusok, a szuburbanizációs és a re-urbanizációs folyamatok is. A szocialista világtrendszer történeti hatásai szintén hosszú ideig megnyilvánulnak, sőt visszarendeződések is történnek. Ezek a történeti adottságok és a globális gazdasági, társadalmi és politikai folyamatok párhuzamos érvényesüléseiből, azok szervesüléseiből, gyakran konfliktusaiból is fakadnak. Mindezek a jelenségek újabb, a legfrissebb térbeli folyamatokkal összefüggő különbségeket okoznak.

További lényeges szempont, hogy a nyugati modellek sem maradtak statikusak a poszt-szocialista átalakulás idején, nem „várták” be, hogy az átalakuló keleti modell jelenségei utolérjék őket, maguk is továbbfejlődtek, változtak. Ezért jogos az a kérdés, hogy milyen viszony van a mai nyugat-európai és a kelet-közép-európai urbanizációs modellek között? Mi jellemzőbb: a hasonlóságok vagy a különbségek? A véleményem az, hogy a nyilvánvaló hasonlóságok mellett ismételtelen megfigyelhetőek a különböző típusú különbségek.

3.1 A hasonlóságok trendjei

Az 1990-es évek polgári átalakulásai keretében a kelet-közép-európai országokban lezajlott politikai, társadalmi, gazdasági rendszerváltások során a kelet- és a közép-európai városi terekben csökkentek a fejlett nyugat-európai országok városcentrumaihoz képesti különbségek, és erősödtek a hasonlóságok. Ennek számos feltétele között kiemelt szerepet játszott a piaci társadalom, a piacgazdaság kiépülése, a magántőke, valamint a magántulajdon megjelenése, az állami szerepek visszaszorulása. A városi gazdaságok modernizációja, az intenzív fejlődés felgyorsítása, a modern iparágak megjelenése, a szolgáltató (főként az üzleti) szektor fejlődése, az ipari ágazatok dominanciájának az enyhülése szintén lényeges meghatározó tényezők voltak.

A hasonlóságokat erősítették az újonnan létrehozott polgári demokratikus intézmények, az Európai Unióhoz történő csatlakozások⁴ és azok következményei, az abból adódó pályázati lehetőségek és támogatások, a globalizációs mechanizmusok hatásai is. Az európai trendek kelet- és közép-európai érvényesülését jelzik a városi népesség, a gazdasági aktivitás és a globális tőke nagyvárosi térségekben történő koncentrációi is (Illés 2002: 74). Ebben az országok méretei szerint ugyan

⁴ A kelet- és a közép-európai országok esetében csak a négy Visegrádi ország, vagyis Csehország, Lengyelország, Szlovákia és Magyarország elemzését adom, ezek az országok 2004-ben csatlakoztak az Európai Unió tagállamaihoz.

különbségek vannak, például a nagyobb és a kisebb országok között. Az európai trendek szerinti fejlődést mutatja az is, hogy a kelet-közép-európai országok magasan urbanizáltak, a városi népesség aránya 58-74% között mozog, és ez megfelel Európa 74%-os urbanizációs szintjének. Jóllehet az urbanizációs átlagértékek mögött jelentős területi különbségek is találhatóak az egyes országok termelési sajátosságai, a demográfiai trendek, az országok méretei, a főbb vándorlási irányok szerint is.

A globális trendeknek megfelelően a kelet- és a közép-európai nagyobb városok, főként a fővárosok kiemelt szerepet töltenek be a gazdasági, társadalmi modernizációban (Weclawowicz 1998). A várospolitikai sajátosságok miatt már a szocialista rezsim idejében lehetővé vált, hogy megerősödjenek a fővárosok és a nagyvárosok is. Az ipari létesítményeket ide telepítették, a lakásépítkezések jelentős részét ide helyezték, a területi igazgatási sajátosságok szerint redisztributív központokká is váltak (Illés 2002: 76). A rendszerváltás gazdasági átalakulása is a nagyobb városokat támogatta, a fővárosok és a nagyvárosok fogadták be a legnagyobb mértékben a külföldi működő tőkét, itt volt a leggyorsabb a gazdasági szerkezetváltás. Ennek okai a külföldi működő tőke telephely-választási stratégiái, a nagyobb városokban élő, a vidékieknél jóval képzetesebb, egyben olcsóbb munkaerő jelenléte is.

A különböző kutatások szerint a társadalmi és a politikai rendszerváltás a kétféle modell térbeli társadalmi szerkezeti jellemzői esetében is erőteljes közeledést okozott, és nemcsak a folyamatok, hanem a meghatározó mechanikusok hasonlósága alapján is. A különböző kutatások szerint a nyugat-európai modelleknek megfelelő módon, a gazdagság és a felső osztályok a városközpontokban, illetve a jó elővárosokban, az alacsonyabb társadalmi osztályok részben a városközpontokban, részben a városkörnyéken koncentrálnak (Weclawowich 1998; Szirmai 2009).

3.2 Az új különbségek trendjei

A legújabb különbségek feltárása érdekében a nyugat-európai városfejlődés legújabb jellemzőit is jelezni kell. Ezek részben a globalizált urbanizáció kiteljesedett szakaszával, részben a globalizáció folyamatát, hierarchikus rendszerét vitató lokalizációs ellenérők szerveződésével kapcsolatosak. A globális hatások, illetve a jóléti államok gyengülése Nyugat-Európában komoly térbeli társadalmi problémákat is okoztak, térbeli, társadalmi megosztottságot, társadalmi kirekesztést, munkanélküliséget, szegénységet, a menekültáradat gondjait, társadalmi problémákat koncentráló városnegyedek feszültségeit. A globális erők nyomására, annak is ellenállva a nyugat-európai nagyvárosokban olyan helyi gazdasági és egyéb társadalmi erők szerveződnek, amelyek a lokális viszonyoknak megfelelő, a globálistól sok esetben eltérő városfejlődési trendeket hoztak létre (Kok 2004: 62). A jóléti államok gyengülését, a központi források csökkenését is kifejezve az 1990-es évek során megerősödött egy ún. versengő kapitalizmus (Harvey nyomán Kok 2004: 65), amelyben a helyi önkormányzatok a piaci szereplőkkel szoros gazdasági együttműködésekkel alakították ki: támogatták a lokális, a regionális, a nemzetközi

befektetéseket és a magánszektor. A helyi hatalmak a városi ingatlanulajdonaik révén képessé váltak a helyi tőkefelhalmozásra, következésképpen önálló városfejlesztésekre, de a globális városversenyben való aktív részvételre is. Ezzel annak vezető szereplőivé és nem elszenvetőivé váltak. A folyamatban az érintett civil társadalmak is részt vettek, a kölcsönös együttműködésben létrejött egy kölcsönös együttműködésű, participatív, tehát a társadalmi részvételt is magában foglaló piaci és társadalmi modell.

A kelet- és közép-európai országokban az 1990-es évek elején lezajlik a szocialista rendszerekre jellemző jóléti állam lebomlása, majd a versengő kapitalizmus kialakulása. Ez azonban lényegesen különbözött a nyugati modelleknél látottakhoz képest. A városok közötti verseny, a küzdelem a külföldi működő tőkéért, a külföldi befektetőkért, a multinacionális cégek letelepedéséért itt is élessé vált, az elért eredmények nagyon eltérően alakultak, az országok, az egyes nagyvárosok pozíciói differenciálódtak. A verseny kooperáció nélküli, individuális versennyé alakult, az önkormányzati önállóság csupán deklarált, és nem valóságosan működővé vált. Az 1990-es évek során az önkormányzatok önállósága is szertefoszlott, a helyi települési források ismételt elvonásai és a nagyon limitált központi, állami vagy kormányzati érdekek szerinti visszaallokálásai következtében.

A két modell között az is különbségeket okozott, hogy a keleti modellekben a változások fő gyökere nem a külső globális gazdaságba történő integráció volt, hanem a történeti helyzet átformálódása, a szocialista rendszerek mély társadalmi és gazdasági, politikai válsága, a megváltozott nagyhatalmi konstellációk: a volt Szovjetunió felbomlott, a kelet-berlini falat lebontották, a két német állam egyesült. Az országok szintjén bekövetkezett változásokat nem a helyi társadalmi erők, nem a civil társadalmi szervezetek és nem is a lakosság lakóhelyi érdekei mozgatták, hanem az elitcsoportok és a különböző tervezéshez kapcsolódó szakmacsoportok, de legfőképpen a pártérdekek alakították.

Hiába jöttek létre a civil társadalmi mozgalmak szerveződését biztosító törvények és intézmények, a civil társadalmi részvétel korlátozottan vagy egyáltalán nem működött, a pártérdekek erősebbnek bizonyultak (Szirmai 1999). A civil szervezetek a szükséges társadalmi bázis nélkül a helyi döntésekben csak legitimációs céllal voltak jelen. S ezzel a társadalmi részvétel a fejlesztési döntésekben formálissá vált. Így a participatív piaci és társadalmi modellek feltételei teljességgel hiányoztak. Mindez, de főképp a nemzeti tőke hiánya pedig megnyitotta a teret a globális gazdasági erőknek: a versenyképes kapitalista modell kiépítésének szükségességében elit konszenzus volt, s ehhez a városfejlesztéshez kötődő különböző szakmacsoportok, de a helyi társadalmak támogatása is megvolt.

Lényeges különbségeket látni a fejlett nyugati-európai, illetve a kelet- és a közép-európai országok között, ha a szegénységi és kirekesztettségi kockázatok területi elhelyezkedéseit nézzük. A globalizációs hatásoknak jobban kitett fejlett országokban a legnagyobb szegénységi és kirekesztettségi kockázat a nagyvárosokban jelentkezik. Eszerint a városi terekben a hátrányos helyzetűek koncentrációja erősebb, illetve a problematikus rétegarányok alacsonyabbak a kisebb

városokban, a nagyvárosi elővárosokban és a falusi térségekben. Ezzel szemben Csehországban, Lengyelországban, Magyarországon és Szlovákiában az előbb jelzett nyugati modelltől eltérő a fő irány: a szegénység és a kirekesztettség kockázata a legkisebb a nagyvárosokban, ezt követik a kisebb városok és a nagyváros elővárosok kockázati adatai, végül a legnagyobb kockázat a vidéki térségekben figyelhető meg (Urban Europe 2016).

A különbségeket főként a fejlett nyugati és a keleti, ún. posztszocialista országok közötti történeti és gazdasági fejlettségbeli különbségek (köztük a GDP eltérései), az urbanizációs jellegzetességek, a sajátos megosztottságok, a globalizációs folyamatokhoz való alkalmazkodás sajátosságai, a termelékenység, valamint foglalkoztatottsági tényezők, az Európai Unióhoz tartozás, illetve a csatlakozás időpontjai, végül, de nem utolsósorban az európai kohéziós politikák működési zavarai okozzák (Horváth 2015). A kétféle európai modell eltérő trendjének további lényeges oka, hogy a kelet- és a közép-európai nagyvárosoknak még korlátozott az integrációjuk a globális rendszerekhez, gazdasági és társadalmi viszonyaik a történetileg szerveződött hatások szerint is alakulnak. A nyugati modellekben a területi elhelyezkedés folyamatait az erősebb globális jelleg, a globális gazdaság társadalmi igényei eredményezik.

4. Összegzés

Az elemzések alapján a kelet-és közép-európai országok urbanizációja valóban nem képez új globális urbanizációs modellt, a városfejlődés globális szakaszai a kelet- és közép-európai szocialista országokban követő jelleggel ismétlődnek meg, mégpedig a késleltetett gazdasági és városfejlesztési modernizáció, köztük a szocialista politikai rendszer és legújabbban a mai kapitalista átalakulás elmaradottságai okán. Ez utóbbi eset arra utal, hogy minden történeti szakaszban vannak a két modell között különbségek és hasonlóságok is, de a követő jelleg a kapitalista viszonyok között is megmarad, újratermelődik. Ma még nem tudni, hogy ezek a különbségek a későbbiekben eltűnnek-e a két modell közötti követő jelleg ismételt érvényesülése, netán a felgyorsulása miatt, illetve, hogy a jelzett különbségek továbbra is megmaradnak, sőt erősödnek.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Castells, M. (1972): *La question urbaine*. Paris: Maspero.
- Gans, H. J. (1962): *The Urban Village: Group and Class in the Life of Italian-Americans*. New York: The Free Press.
- Enyedi Gy. (1996): *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában*. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- Enyedi Gy. (1996): *Urbanization under Socialism*. In: Andrusz, G. – Harloe, M. – Szelényi, I. (Eds.): *Cities after Socialism: Urban and Regional Change and Conflicts in Post-Socialist Societies*. Oxford: Blackwell, pp. 100–119.

- Enyedi Gy. (2011): The Stages of Urban Growth, in: Szirmai, V. (Ed.) (2011): *Urban Sprawl in Europe: Similarities or Differences?* Budapest: Aula Kiadó, 45-62.
- Enyedi Gy. (2012): *Városi világ*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Enyedi Gy. – Szirmai V. (1992): *Budapest. A Central European Capital (World Cities Series)*. London: Belhaven Press, 183 p.
- Horváth Gy. (2015): *Kelet- és Közép-Európa régióinak portréi*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Illés I. (2002): *Közép- és Délkelet-Európa az ezredfordulón. Átalakulás, integráció, régiók*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Kok, T. T. (2004): *Budapest, Istanbul and Warsaw. Institutional and spatial change*. Eburon Delft.
- Sassen, S. (2007): *Urban Sociology in the 21 Century*. in: *21st Century Sociology, Handbooks* Edited by: Clifton D. Bryant & Dennis L. Peck
- Szirmai V. (1988): "Csinált" városok. Budapest: Magvető Kiadó. (Gyorsuló Idő sorozat)
- Szirmai V. (1999): *A környezeti érdekek Magyarországon*. Budapest: Pallas Stúdió.
- Szirmai V. (szerk.) (2009): *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői. Hogyan lehetnek a magyar nagyvárosok versenyképesebbek?* Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Szirmai V. (szerk.) (2012): *Közép-Dunántúl*. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Szirmai V. (Ed.) (2011): *Urban Sprawl in Europe: Similarities or Differences?* Budapest: Aula Kiadó.
- Szelényi I. (1996): *Cities under Socialism and After*. In: Andrus, G. – Harloe, M. – Szelényi I. (1996): *Cities After Socialism, Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies*. Blackwell, 286-318.
- Urban Europe (2016): *Statistics on cities, towns and suburbs*. Eurostat Statistical Book.
- Weclawowicz, G. (1998): *The changing socio-spatial patterns in Polish cities*. In: Kovács, Z. – Wieber, R.: *Prozesse und Perspektiven der Stadtentwicklung Ostmittel-Europa*. Passau: L. I. S. Verlag, 75-81.